

e-ISSN: 2651-3595

kalemname

Kırıkkale Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

8/16

ARALIK 2023

DergiPark
AKADEMİK

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

EBSCOhost

SÖBIAD

SIS
Scientific Indexing Services

**Academic
Resource
Index**
ResearchBib

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

e-ISSN: 2651-3595

Sayı/No:16

Aralık/December 2023

Dergi Eski Adı: Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)

(Eski ad altında yayımlanan sayılar: 2016, Cilt:1 Sayı:1-2; 2017, Cilt:2 Sayı:3-4; 2018, Cilt:3 Sayı:5)

Eski e-ISSN: 2547-9504

Previous Title: The Journal of Kırıkkale Islamic Sciences Faculty

(Year Range of Publication with Former Title: 2016-2018 Vol:1, No:1-Vol: 3, No:5)

Former e-ISSN: 2547-9504

Kapsam: Dinî Araştırmalar-Sosyal Bilimler

Scope: Religious Studies-Social Sciences

Periyot: Yılda 2 Sayı (Haziran & Aralık)

Period: Biannually (June & December)

Yayın Dili: Türkçe, İngilizce, Arapça, Almanca.

Publication Language: Turkish, English, Arabic, German.

Kalemname, yılda iki sayı yayımlanan uluslararası bilimsel ve hakemli bir dergidir.

Kalemname is an international peer-reviewed academic journal published twice a year.

Makaleler; İngilizce-Türkçe başlık, öz (en az 150 kelime), anahtar kelimeler (en az 5 kavram), İngilizce özet (en az 250 kelime) ve İSNAD atıf sistemine uygun olarak hazırlanan kaynakça içerir.

Articles contain an English-Turkish title, an abstract (at least 150 words), keywords (at least 5 concepts), a summary (at least 250 words), and a bibliography prepared with the ISNAD.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences

SARTRE ve FOUCAULT DÜŞÜNÇESİNDE ÖZNE, ÖTEKİ ve KAYGI

Kâmil ŞAHİN

Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Felsefe Bölümü
Türk İslam Düşüncesi Tarihi Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Kırıkkale University Faculty of Humanities and Social Sciences
Department of Philosophy
Kırıkkale, Türkiye.
sahinkml@hotmail.com
orcid.org/0000-0002-8208-3916

Yüksel BOZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Bölümü
Türk İslam Düşüncesi Tarihi Anabilim Dalı
Postgraduate Student, Kırıkkale University Institute of Social Sciences
Department of Philosophy
Kırıkkale, Türkiye.
yukselbzz46@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6245-7124

Öz

Bu çalışma, felsefede özne, öteki ve kaygı kavramlarının nasıl ele alındığını ve bu kavramların insanın varoluş arayışındaki rolünü incelemektedir. Bu kavramlar, Sartre ve Foucault gibi iki önemli düşünürün farklı perspektiflerinden ele alınmıştır. Makalenin ilk bölümünde, Sartre'nin özne, öteki ve kaygı kavramlarını nasıl tanımladığı ve bu kavramların insanın varoluşunu nasıl etkilediği belirtilmektedir. Sartre, özneyi varoluşunu kendisi belirleyen, özgür ve sorumlu bir varlık olarak görür. Özne, kendinde varlıktan kendini ayırt edebilen, kendini seçen ve yaratan bir varlıktır. Öteki, öznenin özgürlüğünü kısıtlayan, onu nesneleştiren ve yabancılaştıran bir varlıktır. Kaygı, öznenin özgürlüğünü korumak için duyduğu bir duygudur. Makalenin ikinci bölümünde, Foucault'un özne, öteki ve kaygı kavramlarını nasıl tanımladığı ve bu kavramların insanın varoluşunu nasıl etkilediği açıklanmaktadır. Foucault, özneyi tarihsel, toplumsal ve söylemsel bir bağlamda kendini oluşturan, konumlandırılan ve yöneten bir varlık olarak görür. Özne, kendini belli bir söylem, pratik veya iktidar ilişkisi içinde tanıyan ve anlamlandıran bir varlıktır. Öteki, öznenin kendini tanımasını ve konumlandırmasını sağlayan bir referanstır. Kaygı, öznenin özgürlüğünü kullanmasını ve kendini dönüştürmesini sağlayan bir araçtır. Makalenin sonuç kısmında, Sartre ve Foucault'un özne, öteki ve kaygı kavramlarına ilişkin farklılıkları ve benzerlikleri değerlendirilmektedir. Makalenin amacı, Sartre ve Foucault'un

özne, öteki ve kaygı kavramlarına ilişkin farklı yaklaşımlarının öznenin varoluş arayışı hakkında önemli ipuçları verdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Özne, Öteki, Kaygı, Söylem, İktidar.

SUBJECT, OTHER, and ANXIETY in the THOUGHT of SARTRE and FOUCAULT

Abstract

This study examines how the concepts of subject, other and anxiety are handled in philosophy and the role of these concepts in man's search for existence. These concepts are discussed from the different perspectives of two important thinkers such as Sartre and Foucault. In the first part of the article, it is stated how Sartre defines the concepts of subject, other and anxiety and how these concepts affect human existence. Sartre sees the subject as a free and responsible being who determines his own existence. The subject is a being that can distinguish itself from being in itself, chooses and creates itself. The other is an entity that restricts the freedom of the subject, objectifies, and alienates him. Anxiety is an emotion that the subject feels to protect his freedom. In the second part of the article, it is explained how Foucault defines the concepts of subject, other and anxiety and how these concepts affect human existence. Foucault sees the subject as an entity that creates, positions, and manages itself in a historical, social, and discursive context. The subject is an entity that recognizes and gives meaning to itself within a certain discourse, practice, or power relationship. The other is a reference that allows the subject to recognize and position himself. Anxiety is a tool that allows the subject to use his freedom and transform himself. In the conclusion of the article, the differences and similarities between Sartre and Foucault regarding the concepts of subject, other and anxiety are evaluated. The aim of the article is to show that Sartre and Foucault's different approaches to the concepts of subject, other and anxiety give important clues about the subject's search for existence.

Keywords: Subject, Other, Anxiety, Discourse, Power.

Giriş

Özne, kendini farkında olan ve kendi eylemlerinden sorumlu olan varlıktır. Öteki, öznenin kendisi dışındaki her şeydir. Kaygı ise, bilinmeyen veya belirsiz olana karşı duyulan endişe veya korku duygusudur. Özne ve öteki, birbirini var eden kavramlardır. Özne, kendisini öteki üzerinden tanımlar. Öteki ise, öznenin kendini fark etmesine ve varoluşuna anlam

katmasına yardımcı olur. Kaygı, özne ve öteki arasındaki ilişkide önemli bir rol oynar. Kaygı, özneyi öteki ile yüzleşmeye ve onu kabul etmeye zorlar. Bu kavramlar arasındaki ilişki, insan doğası ve varoluşu hakkında önemli ipuçları verir.

Antik Çağda varlık problemi, doğa felsefecilerinin ele aldığı biçimiyle tüm varlığın açıklanması biçiminde ele alınmıştır. Sokrates ile doğa felsefesinden insan felsefesine geçişin yaşandığı görülmektedir. Sokrates, öncelikle insanın kendisini tanıması ve bilmesi gerektiğini ileri sürerek, “Nasıl yaşamalıyız?” sorusuna cevap aramıştır.¹ Sokrates’in bu sorunun cevabını Delfi Tapınağı’na kazınan “Kendini bil.” veya “Kendini tanı.” ifadelerinde bulduğunu belirten Foucault, kendilik kaygısının, insanın kendiyle ilgilenmesi, kendi için endişe duyması gibi anlamlara geldiğini belirtmektedir.² Aristoteles’e göre insan, aklın ve düşünmenin özü olan bir varlıktır. İnsan, diğer canlılardan farklı olarak, kavramları ve düşünceleri kavrayabilme ve bunları birbirleriyle ilişkilendirebilme yeteneğine sahiptir. Bu yetenek, insanın kendini ve dünyayı anlamasını sağlamaktadır.³ Böylece “kendini bilme”, orta çağın sonlarına kadar insan, toplum ve siyaset felsefesinin temel ahlaki ilkesi olarak belirlenmiştir.

Klasik felsefede varoluş, var olan her şeyi kapsayan genel bir kavramdır. Varoluşçu felsefede ise varoluş, daha özel bir anlama sahiptir ve insanın varoluşunun sorumluluğunu üstlenme yeteneğiyle ilgilidir. Böylece modern varoluşçu felsefede insan, soru sorabilen, kendi kendini tanımlayan, kendi imkânlarını gerçekleştirerek, özünü belirleyebilen konumda ele alınmaktadır.⁴ Bu farklı anlayış, varoluşçu felsefeye özgü birkaç kavramın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunlardan biri kaygıdır. Kaygı, varoluşçuluğun temel bir duygusudur ve insanın kendi varlığının sorumluluğunu üstlenmesinin kaçınılmaz bir sonucudur. Bir diğer varoluşçu kavram özgürlüktür. Özgürlük, insanın kendi seçimlerini yapabilme ve kendi anlamını yaratabilme yeteneğidir ve varoluşçuluğun temel bir değeridir. Son olarak, varoluşçu felsefede yabancılaşma kavramı da önemli bir rol oynar. Yabancılaşma, insanın kendi varlığında yabancılaşma hissidir ve modern toplumun temel bir sorunudur.

Aydınlanma dönemi ile gerçekleşen düşünsel devrim ve sanayileşme süreci ile gerçekleşen toplumsal devrimler, geleneksel algıları değiştirerek bireyin düşünsel ve yaşamsal

¹ A. Kadir Çüçen, *Varoluş Filozofları*, (Ankara: Asa Kitabevi, 2018), 38.

² Michel Foucault, *Öznenin Yorumbilgisi*, çev. Ferda Keskin, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019), 4.

³ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çev. Saffet Babür, (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2007).

⁴ Ahmet Cevizci, *Büyük Felsefe Sözlüğü (Cilt I)*, (İstanbul: Say Yayınları, 2020), 654.

algılarında köklü dönüşümler yaşanmasına sebebiyet vermiştir. İnsana ve yaşama yüklenen anlamların değişmesi ve bu yeni durumda insanların varoluşsal problemler yaşaması yeni ve farklı bir felsefi düşünce geleneğinin oluşmasına yol açmıştır.

Varoluşçu düşünürlere göre felsefenin asıl görevi bireylerin temel varoluşsal felsefesi problemlerden kaçınmasını önlemektir. Birey ampirik olarak cevaplanması mümkün olmayan sorunlarla uğraşmamalıdır ve bu yüzden birey, her türden sabit fikirlerden arındırılmalıdır. Varoluşçu düşünürler, bireyi insan olmanın hangi manaya geldiğini aramaya davet etmektedirler.⁵ Böylece varoluşçuluğa göre artık temel sorun, varlık aleminin tamamının varoluş problemini çözmek değil, insanın varlığının anlamına ulaşmak olmuştur.⁶

Varoluşçu felsefenin en önemli isimlerinden biri olan Kierkegaard, düşüncelerinin temeline öznel bireyi yerleştirmiştir. Ona göre birey, her şeyi kendi gücü ile fetheden, kendisine güvenen, bilgeliğini ve umudunu diri tutan ve tüm bu özellikleri ile Tanrıyı keşfedebilen varlıktır.⁷ Kierkegaard, inanan bireyin Tanrı karşısında ayrıcalıklı, eşsiz ve biricik olduğunu düşünmektedir. Çünkü Tanrı, insanı sürekli sınamaktadır. Birey kendi özgür iradesiyle yapmış olduğu tercihlerle bu sınamaları geçer ve gerçek bir imana kavuşur.⁸ Tercih yapma sorumluluğu, içinde birtakım kaygılar barındırmaktadır. Çünkü birey, hakikati aramaktadır ve tercihlerinde yanılığa düşme kaygısı insanı durumun bir parçasıdır. Böylece birey kendi yapmış olduğu seçimleriyle kendi imanını, benliğini dolayısıyla varoluşunu ortaya çıkartmak zorunda olan bir varlık olarak değerlendirilebilir.

İnsana ve yaşama farklı bir bakış açısıyla yaklaşan Nietzsche, geleneksel öğretilerin insanı mevcut değerlere yabancılaştırdığını düşünmektedir. Nietzsche, tüm geleneksel değerleri temsilen ifade ettiği “Tanrı öldü.” sözüyle, insanların düşüncelerini yönlendiren yapılar vasıtasıyla mevcut değerlerin değersizleştirildiğini belirtmektedir. Nietzsche, artık yeni değerlerin yaratılması gerektiğini düşünmektedir. Üretilen yeni değerler ile insan yeni bir yaşama, üstinsan tipine erişebilecektir. Günümüzde küçük insanların boyun eğerek efendi olma yöntemini benimsediğini belirten Nietzsche, söyleme teslim olmayan, boyun eğmeyen insanların yaşadıkları tüm kaygı ve korkularıyla üstinsan olabileceklerini düşünmektedir.⁹ İyi

⁵ Hakan Gündoğdu, “Varoluşçu Felsefelerdeki Bazı Ortak Özellikler”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII, Sayı 1 (2007), 126.

⁶ Emmanuel Mounier, *Varoluş Felsefelerine Giriş*, çev. Serdar Rıfat Kırkoğlu, (Ankara: Fol Yayınları, 2019), 52.

⁷ Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, (İstanbul: Araf Yayınları, 2015), 62.

⁸ Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, 66.

⁹ Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, çev. Mustafa Tüzel, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,

ve kötü algılarının dinsel inançların bir tortusu olduğunu düşünen Nietzsche, bilme istenciyle dolu olan insanın bu istencini her türlü baskı ve direnci aşarak yeni bir vicdan, yeni bir üstinsan ahlakı oluşturacağını belirtmektedir.¹⁰ Bu sürecin başlangıcı bireyin kendi varlığını, anlamını sorgulaması ve varlığından kaygı duyması ile gelişebilir. Bireyin duymuş olduğu kaygılar bireye nihilist bir yaratma gücü, cesareti kazandırır. Böylece kaygı Nietzsche'nin düşüncesinde bireyi harekete geçiren temel olgulardan birisidir.

Varoluşçu düşüncede öznenin, kendi olmayan ile ilişkisi ve bu süreçte kendini tanımlama gereksinimini harekete geçiren içsel dürtüsü olan korku, bulantı ve dolayısıyla kaygıları temel önemdedir. Bu açıdan Sartre ve Foucault ekseninde özne, öteki ve kaygının ele alınması, aralarındaki ilişkinin anlaşılması bağlamında açıklayıcı olacaktır.

1. Jean Paul Sartre'da Özne, Öteki ve Kaygı

Sartre'nin felsefesinin odak noktasını varlık, öz, özgürlük, seçim, sorumluluk, bulantı gibi kavramlar oluşturur. Sartre ontolojik olarak varlık türlerini analiz ederek bazı varlık temalarını ortaya koyar. Bu temalar; “Kendinde Varlık (*Le Soi*), Kendisi için Varlık (*La Présence a Soi*) ve Başkası için Varlık”tır.¹¹ Kendinde varlığı bilinç temelinde açıklayan Sartre'ye göre bilinç, var olanları kendi varlıklarının temeli üzerinde açığa çıkarır. Yani, bilinç, var olanları olduğu gibi değil, varlıklarının temeli üzerinde kavrar. Bu temel, var olanın özüdür. Ancak, bir var olanın varlığının özelliği, kendini bilince bizzat kendisinin açığa çıkarmamasıdır. Yani, var olanlar, kendi özlerini bilince doğrudan sunmazlar. Bir var olanı varlığından soymak mümkün değildir. Varlık, var olanın her zaman mevcut temelidir. Yani, var olanlar, varlıklarını kaybetmezler. Varlık, var olanın her yerinde ve hiçbir yerindedir. Yani, varlık, var olanın her yönünü kapsar, ancak var olanın her yönünü tamamen doldurmaz. Hiçbir varlık yoktur ki, bir varlık tarzı olmasın ve kendisini hem açığa çıkaran hem de örten varlık tarzının içinde kavranmasın.¹² Yani, her varlık, kendi varlık tarzıyla belirlenir. Bu varlık tarzı, var olanın özünü hem açığa çıkarır hem de örter. Kendinde varlığın, herhangi bir nedeni yoktur. Böylece kendinde varlık kendisiyle dolu durumdadır. Kendinde varlık bir yaratıcıya veya farklı türden izahlara ihtiyaç duymaz.

2016), 290-291.

¹⁰ Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü: Bir Polemik*, çev. Zeynep Alangoya, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011), 57,91.

¹¹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, (İstanbul: Say Yayınları, 2011), 1157-1160.

¹² Jean Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*, çev. Turhan Ilgaz-Gaye Çankaya Eksen, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2018), 37.

Sartre'ye göre, bilinçli özne, kendinde varlığa anlam kazandırır. Bilinçli özne, kendini aşan ve nesnelere dünyasına yönelen bir varlıktır. Bu yönüyle, saçma ve anlamsız olan nesnelere anlam verir. Bunun sonucunda, bilinçli özne, nesnelere dışsallaşır hâle gelir. Yani, nesnelere, bilinçli özne için bir anlam kazanır ve öznenin bir parçası hâline gelir.

Sartre, kendinde varlığın anlamsız olduğunu ifade eder. Kendinde varlık, bilinç olmadan sadece kendinde oluşuyla sınırlıdır. Ancak, bilinçli bir varlık kendinde varlığa başkalık atfeder. Yani, kendinde varlığın bir nesneye veya bir olaya karşılık geldiğini bilir. Bu da ancak bilinçli öznenin kendi varlığını fark etmesi ile mümkündür. Sartre'a göre, kendinde varlık, kendi-için-varlığın belirmesiyle olumlanır. Kendi-için-varlık, bilinçli öznenin kendi varlığının farkında olması ve bu farkındalık üzerinden kendi varlığını anlamlandırmasıdır. Kendi-için-varlık, kendinde varlığın anlamsızlığını giderir ve ona bir değer kazandırır.¹³ Kendinde varlığı anlamlandırma süreci, insan için önemlidir. Çünkü Sartre'ye göre, insan kendi yaşamını seçen ve tasarlayan bir varlıktır. İnsan, kendi yaşamını anlamlandırmak için kendinde varlığa anlam kazandırmalıdır. Bunu yaparken, bilinçli özne olarak kendini fark etmeli ve kendi varlığının farkında olarak kendi varlığını anlamlandırmalıdır.

Kendinin temeli olarak kendi için, olumsuzlamanın temelidir. Kendi için varlık, belli bir varlığı ya da bir varlık tarzını kendiliğinden olumsuzlayarak kendini temellendirir. Böylece olumsuzladığı ya da hiçlediği şey, bildiğimiz gibi, kendinde varlıktır. Ama herhangi bir kendinde varlık değildir. Kendi için varlığın, kendiliğinden olumsuzladığı ya da hiçlediği şey, kendinden başkası değildir. Bu hiçleyişle ve hiçlediği şeyin hiçlenmiş olan sıfatıyla kendisindeki bu mevcudiyeti ile oluşturulduğundan ötürü, insan gerçekliğine anlamını veren şey, eksik olunan kendinde varlık olarak kendidir. İnsanın gerçekliği, kendisiyle ilksel ilişkisi içinde ne ise o olmayan olduğu ölçüde, kendisiyle ilişkisi de ilksel bir ilişki değildir. Dolayısıyla anlamını ancak sıfır ilişki ya da özdeşlik olan bir ilk ilişkiden üretebilir.¹⁴ Kendisi için varlığın en önemli özelliği kendisiyle dolu olan kendinde varlığın saçma ve fazladan oluşuna anlam vermesidir. Kendisi için varlık, kendinde varlığın anlamsızlığını ortadan kaldıran varlıktır. Kendinde varlık, kendisi için varlığın yenilgisine tabidir. Sartre öznelin değişimini kendisi için varlığın aracılığıyla mümkün olabileceğini ifade etmektedir.

¹³ Yelda Akıllıgöz, "Jean-Paul Sartre'da Kendinde-Varlık, Kendi-İçin-Varlık ve Hiçlik Kavramlarının Fenomenolojik Bağlamda İncelenmesi", *Academic Knowledge*, Cilt 5 Sayı 1 (2022), 95.

¹⁴ Jean Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*, çev. Turhan Ilgaz-Gaye Çankaya Eksen, 142.

Sartre, insanın kendinde varlıktan kendini ayırt edebilmesi için hiçlik kavramının önemli olduğunu düşünmektedir. İnsan, hiçlik sayesinde kendi ve kendi dünyasında var olan nesnelere arasındaki farkı görebilir. Dolayısıyla insanın en önemli kabiliyetlerinden birisi, kendini nesnelere ayırt ederek kendi varlığını seçmesidir. İnsan gerçekliğinin belirlenmesinde izlenen yolun bütünselliği açısından başkası için varlık da sorgulanır.

Başkası için varlık, başka bir varlığın bakışıyla olumsuzlanan bir varlıktır. İnsanlar, kendi varlıklarını başkalarının gözünden görürler. Başkaları, bizim davranışlarımızı, düşüncelerimizi ve duygularımızı yorumlarlar. Bu yorumlar, bizim kendi varlığımız hakkındaki algımızı etkiler. Bir kişinin başkaları tarafından beğenilmediğini düşünürse, kendini değersiz hissedebilir. Başkaları tarafından dışlandığını düşünürse, yalnız ve izole hissedebilir. Bu nedenle, başkaları için varlık, bizim kendi varlıklarımızı nasıl gördüğümüzü ve değerlendirdiğimizi belirlemede önemli bir rol oynar. Farklı bir biçimde ifade etmek gerekirse, başkaları için varlık, bizim kendi varlığımızı bir yabancı gözünden görmemizi sağlar. Bu, bizim kendi varlıklarımız hakkında yeni bir anlayış geliştirmemize yardımcı olabilir. Ancak, başkaları için varlık aynı zamanda bizim kendi varlığımızdan kaygı duymamıza da neden olabilir. Bir kişinin başkaları tarafından yargılanacağından korkması, kişinin kendi varlığında kaygı duymasına neden olabilir. Bu kaygı, kişinin kendi varlığını özgürce ifade etmesini engelleyebilir.¹⁵ Başkaları için varlık, bizim kendi varlıklarımız hakkında karmaşık bir duygusal deneyimdir. Bu deneyim, bizim kendi varlığımızı nasıl gördüğümüzü, değerlendirdiğimizi ve anlamlandırdığımızı etkiler.

Sartre'ye göre, insan başkalarının bakışı tarafından nesneleştirildiğinde, kendi varlığını başkalarının gözünden görmeye başlar. Bu, kişinin kendi varlığını özgürce ifade etmesini engelleyebilir ve kişinin kendine yabancılaşmasına neden olabilir. Sartre'nin *Sözcükler* adlı eserinde betimlediği annesi, başkalarının bakışı tarafından nesneleştirilmiş bir insandır. Bu kadın, herkese boyun eğen ve başkalarının isteklerine göre yaşayan bir kişidir. Bu kadın, kendi varlığını başkalarının gözünden görür ve kendi varlığını başkalarına göre şekillendirir. Bu nedenle, bu kadın kendine yabancılaşmıştır.¹⁶ Sartre'nin başkası için varlık kavramı, insanın başkalarının bakışı tarafından nesneleştirilmesinin olumsuz sonuçlarını vurgular. Başkaları için varlık, kişinin kendi varlığını özgürce ifade etmesini engeller ve kişinin kendine

¹⁵ Jean Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*, çev. Turhan Ilgaz-Gaye Çankaya Eksen, 291-292.

¹⁶ Jean Paul Sartre, *Sözcükler*, çev. Selahattin Hilav, (İstanbul: Can Yayınları, 2020), 22.

yabancılaşmasına neden olur. Dolayısıyla özne bu şekilde ötekinin bakışıyla çevrelenmesi, onun özgürlüğüne bir tehdit olarak görülmektedir.¹⁷

Başkası için varlık, kendi varlığını başkalarının gözünden gören ve değerlendiren varlıktır. Başkası için varlık aynı zamanda başkalarının da kendisini görebileceği ve değerlendirebileceği varlıktır. Başkaları için varlık hem olumlu hem de olumsuz anlamlar içerebilir. Olumlu anlam olarak, başkaları için varlık, kişinin kendi varlığını daha iyi anlamasını ve kabul etmesini sağlayabilir. Olumsuz anlam olarak, başkaları için varlık, kişinin kendi varlığını başkalarının gözünden görmesine ve değerlendirmesine yol açabilir.¹⁸ Bu, kişinin kendi varlığından kaygı duymasına neden olabilir. Kaygılı varlık, kendi varlığında kaygı duyan varlıktır. Kaygılı varlığın varoluş çabaları ve sancısı, kendi varlığında kaygı duyması nedeniyle ortaya çıkar. Kaygılı varlık, kendi varlığını başkalarının gözünden görmeye ve değerlendirmeye çalışır ve böylece benliği tehlikeye girer. Kaygılı varlığın varoluş çabası da tam olarak bu noktada başlar.

Kaygı kavramı, çoğu durumda başka kavramlarla gizlense de insanı hakikat arayışına itmede her zaman temel etken olmuştur. Çünkü kaygısız bir varlık, ancak verilmiş ya da belirlenmiş bir özne olarak karşımıza çıkar. Kaygı, bireyin kendini inşa etmesinin başlangıç noktasıdır. Sartre'a göre, insan gerçekliği, kendisi için bir amaç olabilir ve olmalıdır, çünkü o, her zaman, insanın geleceği kendisinin yanındadır ve insan, kendini gerçekleştirmeyle ertelememelidir. Yaşam bu amacın gerçekleştirilme çabası ile doluluk kazanır.¹⁹ Böylece yaşam, kendi varoluş temelini arayan insan için meydana getirilmiş ruhsal ve aşkın bir nesne olarak nitelendirilebilir. İnsan kendi yaşamına kendisi anlam katabilen bir varlıktır. Kendi dayanağını bulamayan insan yaşamını, kendini bırakır ve kendi varlığını nesne konumuna getirir.

Sartre dünya üzerindeki olumsuzlukların ancak özgürlük yoluyla gerçekleşebileceğini ifade eder. Fakat her şeyden evvel ona göre, hiçliğin ve özgürlüğün oluşabilmesine dayanak veya temel olan da insan varlığıdır. Hiçlik karşısında duyulan kaygı, insanın kendi varoluşunun anlamsızlığını ve amaçsızlığını fark etmesinden kaynaklanan kaygıdır. Özgürlük karşısında duyulan kaygı ise, insanın kendi varoluşunu istediği gibi şekillendirme sorumluluğundan

¹⁷ Emmanuel Mounier, *Varoluş Felsefelerine Giriş*, çev. Serdar Rıfat Kırkoğlu, 135.

¹⁸ Jean Paul Sartre, *Varoluşçuluk*, çev. Azim Bezirci, (Ankara: Say Yayınları, 2009).

¹⁹ Jean Paul Sartre, *Tuhaf Savaşın Güncesi*, çev. Zühre İlkelen, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2006), 174-175.

kaynaklanan kaygıdır.²⁰ Bu iki kaygı, aslında aynı şeydir. İkisi de insanın kendi varoluşunun sorumluluğundan kaynaklanan kaygılardır. Sartre, bireyin seçme özgürlüğüne sahip bir varlık olduğunu düşünmektedir. Seçme özgürlüğüne sahip birey, kendinde barındırdığı kaygılarıyla kendini gerçekleştirme arayışını sürdürecektir.

Sartre, romanında varoluşsal gerçeklikleri hissettikçe yaşadığı bulantının bir hastalık veya huysuzluk olmadığını, insanın varoluş gerçekliği yani insanın kendisi olduğunu ifade etmektedir. Böylece insanın nesnelere ve kendi varlığı karşısında duymuş olduğu bulantı hissi, onu varoluşunun gerçekliğine götürmektedir.²¹ Sartre'nin düşüncesinde bulantı, kaygının farklı bir görünümü olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece bulantı hissi özgürlüğün varoluşçu anlamda kavranmasına yol açmaktadır.

İnsan kendi özünü seçerken geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki ve ötekinin bakışından kaygı duymaktadır. Bu açıdan özgürlük veya özgür olma hissi temel önemdedir. Nesneleşmeye direnen öznenin başkaldırı eşiğinde özgürlük, sorumluluk ve kaygı gibi kavramların önemli bir rolü vardır. Sartre'ye göre insan ya özgürdür ya da yoktur. Bu açıdan insan özgür olmaya mahkûm durumdadır.²² Sartre'a göre özgürlük, insan olmanın kendisidir. İnsanı insan yapan onun özgürlüğüdür.²³ İnsan, ölümsüz değerlerden yoksun olduğu için kendi değerlerini özgürlüğünü kullanarak kendisi yaratmalıdır.²⁴ Bu yüzden insan özgür olmak zorundadır.

Genel olarak Sartre düşüncesinde özne öncelikle kendinin farkına vararak ve sonra da ötekini kendi yaşam dünyasına konumlandırarak kendi varoluşunu anlamlandırmaktadır. Kendi varoluşunu anlamlandırma gereksinimi ise hissettiği kaygılar ile ortaya çıkmaktadır. Dış dünyayı duyumladıkça artan bilinç düzeyi ve kaygı insanı bilinçli sorgulamalara ve varlığını keşfetmeye götürmektedir. Varlığını keşfedemeyen insanın varlığı ile yokluğu arasında bir farkta zaten yoktur.

2. Michel Foucault'da Özne, Öteki ve Kaygı

Michel Foucault, özne ve öznel deneyim sorunlarını kendi düşüncesi için temel bir mesele olarak vurgulamıştır. Foucault, bu konunun yapıtlarında merkezi bir konum taşıdığını ve içinde

²⁰ Jean Paul Sartre, *Tuhaf Savaşın Güncesi*, çev. Zühre İlkelen, 212.

²¹ Jean Paul Sartre, *Bulantı*. Çev. Selahattin Hilav, (İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2020), 186.

²² Jean Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*, çev. Turhan Ilgaz-Gaye Çankaya Eksen, 189.

²³ Sarah Bakewell, *Varoluşçular Kahvesi*, çev. Emre Gözgülü, (İstanbul: Domingo, 2020), 6.

²⁴ Jean Paul Sartre, *Sanat, Felsefe ve Politika Üstüne Konuşmalar*, çev. Ferit Edgü, (İstanbul: Çan Yayınları, 1968), 77.

yetiştirdiği entelektüel ve akademik geleneğe yansıttığını ifade eder. Bu bağlamda “Özne nedir? İktidar nedir? Öteki nedir? Öznel deneyim nedir? Bilgi nedir? Hakikat nedir? Kendilik ve kendilik kaygısı nedir?” gibi sorduğu sorulardan bazılarıdır. Ona göre özne ve hakikat arasında olan ilişki Foucault’a göre Antik çağda başlamıştır. *Collège de France* verdiği derslerde özne ve hakikat ilişkisinin, öznel deneyimlerde oynadığı rolü ortaya çıkarmaya çalışmıştır.²⁵ Genel olarak Foucault’un düşüncesinde kendilik, kendilik kaygısı özneleşme sürecinde önemli bir yere sahiptir.

Antik felsefede kendilik teması Foucault için Delfi Tapınağı’ndaki, “Gnothi seauton. (Kendini tanı.)” buyruğu etrafında şekillenmiştir.²⁶ Kendini tanı ya da kendini bil ifadeleri, insanın kendine yöneltmesi gereken sorgulama biçimidir. Bu anlamda kendiliğin şekillenmesinin ilk bağlamları kendini bil çağrısında görülmektedir.

Foucault’a göre öznel deneyimler, iktidar alanları tarafından söylemler, hakikat oyunları ve tanımlar üzerinden şekillenir. Foucault, insanların kendi davranışlarını ve genel stratejiyle nasıl bütünleştirdiklerini ve bu biçimlendirmede belli başlı pratiklerin ne denli etkili olduğunu önemli bulur. Bu teknik ya da pratik denilen bazı kavramlarla insanlar kendiliklerini oluşturmaya Antik Yunan’da başlamışlardır. Foucault’a göre, kendilik, kendiyle ilişkilerden başka bir şey değildir. Kendilik bir gerçeklik değildir, başlangıçta verili olan yapılandırılmış bir şey değildir.²⁷ Kendilik kaygısı, kendiyle ilgilenmek, kendi için endişe duymak, vb. anlamına gelir. Böylece kişi kendini yeniden inşa eder. Kendilik kaygısı Antik Yunan ve Roma döneminden itibaren etiğin ana ilkelerinden ve yaşama sanatının ana kurallarından biri hâline gelmiştir.

Foucault, “Sokrates’in Savunması” metninde kendilik kaygısına dair temel üç ana kavram tespit etmiştir. Bunlar; bilgi, iktidar, etik kavramlarıdır.²⁸ Bu üç tema, kendiliğe ulaşmak için gerekli bilgiyi temsil eder. Bu bilgiyi elde edebilmek için ise bilginin sahibi olan iktidarın etkisi önemlidir. Ardından, kendiliği biçimlendirmek için etik değerler devreye girer. Başkalarının bize ilgi göstermesi, Sokrates’in öğretileriyle başlamıştır. Kendilik kaygısı, gözlerin açıldığı, uykudan çıkıldığı ve günün ilk ışığına erişildiği anda ortaya çıkar. İnsanların varoluşlarına nüfuz etmesi gereken bir iğne gibidir; bir huzursuzluk ilkesi, bir hareket ilkesi, varoluş boyunca

²⁵ Michel Foucault, *Eleştiri Nedir? Kendilik Kültürü*, çev. Murat Erşen, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020), 13.

²⁶ Michel Foucault, *Öznenin Yorum Bilgisi*, çev. Ferda Keskin, 5.

²⁷ Michel Foucault, *Eleştiri Nedir? Kendilik Kültürü*, çev. Murat Erşen, 79.

²⁸ Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden -Osman Akınhay, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019), 13.

sürekli endişe veren bir ilkedir.²⁹ Foucault, kaygı temasının eylemlerin kodlanmasını ya da erotik bir sanatın oluşmasını değil, bir yaşam tekniğinin kuruluşunu amaçlayan bir düşüncenin içinde biçim kazanmış olabileceğini düşünmektedir.³⁰ Böylece kaygı, bireysel benliğin oluşmasında ve yaşamın biçimlendirilmesinde harekete geçirici bir unsur olarak alınmaktadır.

Foucault, kendilik kaygısını evrensel bir tema, insani ortak özellik olarak almaktadır. Ona göre kendilik kaygısı, evrensel davranış kuralı gibidir, hatta genel geçer bir pratiktir. Öyle ki kendi kurumları, kuralları, yöntemleri, teknikleri, talimleri olan bir pratiktir. Yine kendilik kaygısı bireysel bir deneyim olarak nitelendirilir.³¹ Böylece genel olarak kendilik kaygısı, öznenin kendisini tanımasının temel kaynağı durumundadır. Bireyin kendisi hakkında birtakım çıkarımlar yapabilmesinin temel koşulu öncelikle kendisini tanımasıdır. Kendisini bireyin tanıyabilmesi için ise kendisi olmayan fakat kendisi ile aynı olan ötekinin yerine kendini koyarak kendisine bakmasıyla mümkün olabilir.³² Böylece öteki, bireyin kendini anlama ve tanımlamada yine önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat Foucault, ötekini yalnızca bir birey olarak almaz. Ona göre bireye dışsal olan fakat birey üzerinde etkili olan çeşitli öğretiler ve güçler de öteki olarak nitelendirilebilir. Çünkü hâkim öğretiler ya da iktidar, bireyin kendini tanımlamasında birtakım kriterler veya yöntemler oluşturarak etkili olabilir.

Öznenin kendiliğini, bilinç ilişkisi içerisinde kurabilmesinde, öznenin tarihsel seyrinde karşılaştığı, doğru söyleme, itiraf, çilecilik, etik ve ahlak gibi birtakım temaların etkisi söz konusudur. Foucault'a göre orta çağ boyunca özneleşme sürecinde etkin olan Hıristiyan geleneğini insani, doğal ve kutsal yasalar ile tüm diğer yasalar sistemine bağlı olunması gerekliliğini ileri sürmüştür.³³ Böylece dinî öğretiler bireylerin kimlik algılarının oluşumunda, kendi benliğini oluşturmasında ve varoluşsal amacını belirlemesinde önemli ölçüde etkili olmuştur.

Foucault modern toplumlarda öznenin tamamen epistemenin alanı içinde nesneleştirildiğini ifade etmektedir. Modern toplumlarda bilgi ve iktidar, birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. İktidar, bilgiyi üretirken, bilgi de iktidarın sürdürülmesine hizmet eder. Bu ilişki o kadar iç içedir ki, iktidarın dışında bilgi üretmek neredeyse imkânsızdır. Aynı şekilde, iktidarın

²⁹ Michel Foucault, *Öznenin Yorum Bilgisi*, çev. Ferda Keskin, 10.

³⁰ Veli Urhan, "Michel Foucault'da Cinsellik, Hazlar ve Etik", *Cogito Düşünce Dergisi*, Sayı 70-71 (Yaz 2012), 293.

³¹ Michel Foucault, *Eleştiri Nedir? Kendilik Kültürü*, çev. Murat Erşen, 91.

³² Michel Foucault, *Öznenin Yorum Bilgisi*, çev. Ferda Keskin, 62.

³³ Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019), 107.

devamlılığı için sürekli olarak bilgi üretilmesi gereklidir.³⁴ Foucault'a göre modern dönemde bilginin üretimi sadece doğa bilimleri alanında çalışan bilim adamları tarafından yapılmamaktadır. Daha ziyade hâkim öğretiler ve iktidar sahipleri bilginin üretiminde etkin konumdadır. Böylece söylem bireyi diğerleri ile aynı yöne kanalize etmektedir.³⁵ Modern dönemdeki yaygın olan bilgi temaları doğrultusunda birey, bilginin hem öznesi hem de nesnesi hâline gelmiş durumdadır. Foucault'un burada ifade ettiği bilginin bilimsel bilgi olmasına gerek yoktur. Bilgi, her dönemde iktidarın doğu olarak kabul ettiği eğilimleri ifade etmektedir.

Her toplumsal düzen biçimi gibi modern toplumda kendi hakikatini üretmiştir. Kendi hakikatini üreten modern toplum özne ve iktidar ilişkilerini oluşturan kendi söylemlerini de üretmiş durumdadır. Böylece ister ahlaki düşünce, ister bilimsel bilgi, isterse siyasi analiz herhangi bir şey; hâkim söylem tarafından biçimlendirilerek söylemsel pratiklere dönüştürülebilmektedir.³⁶ Böylece özneler, bilgi iktidarının söylemleri ile kendilerini biçimlendirmektedirler. Özneyi biçimlendiren bu açıdan yine özne olmayan ötekinin etkisidir.

Kendiliği biçimlendirme pratiklerinin kaynağının iktidar ve iktidar biçimlerinin olduğunu ifade eden Foucault'un iktidar anlayışı geleneksel iktidar anlayışlarından farklıdır. Ona göre iktidar, her yerdedir. İktidarın her yerde olması, onun her şeyi kapsaması özelliğinden gelmez; bilakis özneyi saran çevrenin her biriminin özne üzerinde etkisi olmasının nedeniyle iktidar her yerden gelir ve dolayısıyla iktidarın her yerdedir.³⁷ Böylece iktidar, özneyi saran bir mekanizmadır. Foucault'a göre iktidarın yaygın bir şekilde konumlanması, kurumsallaşması insanların bedenlerine ve yaşam alanlarına nüfus etmesi her çağda aynı yöntem ve biçimde olmamıştır. Dolayısıyla iktidar biçimleri de sürekli dönüşüm içinde bulunmaktadır.

Foucault, iktidarı sadece siyasal bir yapı olarak ele almaz. İktidar, özne üzerinde etki gücüne sahip her türden yapı, öğreti, toplum veya kişiyi içerebilir. Bu açıdan iktidarın özne üzerinde etkisini sürdürebilmesinin koşulu, öznenin iktidarın söylemlerine sürekli olarak maruz kalmasıdır. Dolayısıyla iktidar öznenin bilinç ve eylemlerini kontrol altında tutabilmesi için özneyi sürekli gözlemleyebilmeli, ona söylemi sürekli iletebilmelidir. Bu yolla iktidar kendi kendini sürekli pekiştirerek özne üzerindeki etkisini daim kılmaktadır.³⁸ Böylece iktidar,

³⁴ Selin Feldman, *Michel Foucault-21. Yüzyılın Ezber Bozan Düşünürü*, (İstanbul: Karakarga Yayınları, 2021), 43.

³⁵ Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (Ankara: İmge Kitapevi, 2001), 458.

³⁶ Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay, 12.

³⁷ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020), 69.

³⁸ Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay, 78.

öznenin olduğu her yerde toplumun her katmanında varlığını gösteren, hissettiren bir yapı olarak nitelendirilir.

Söylemlerin, hakikatin, bilginin, öznel deneyimlerin, yaşamın ve bedenin arasında daima bir dolaşım hâlinde olan iktidar mekanizmalarından söz etmek mümkündür. Bu yapılar cinsellikten tıpa, aile içerisine, nüfusa kadar işlemiştir. Foucault'un modern iktidarın büyük bir gözetli olduğunu ifade etmesinin sebebi, iktidarın, toplumun her tabakasına yerleşmiş olmasıdır.

Teknolojinin gelişmesi iktidarın bireyler üzerindeki kontrol ve güç kullanma yöntemlerini de değiştirmiş durumdadır. Gözetimin nereden ya da kim tarafından yapıldığının birey tarafından tam olarak anlaşılabilmesi bireyin kaygı düzeyini arttırmaktadır. Böylece gözetim, bir mahkûmu uysal olmaya, akıl hastasını sakin kalmaya, bir fabrika işçisini iyi çalışmaya, öğrenciyi derslerinde özenli olmaya yöneltmektedir. Böylece istedik davranışların gerçekleştirilmesi için iktidarın artık güç kullanmasına da gerek kalmamıştır.³⁹ Gözetim bilinci, özneyi içsel bir kaygıya sevk ederek eylemlerini yönlendirmeye kanalize etmektedir.

Foucault'da kaygı, öznenin özgürlüğü ve kendini oluşturmasında önemli bir rol oynamaktadır. Foucault, genel olarak kaygının öznenin kendini tanıması, kendine özen göstermesi ve kendini yönetmesi için bir araç olduğunu savunur. Kaygı, öznenin kendini belli bir söylem, pratik veya iktidar ilişkisi içinde konumlandırmasını sağlamaktadır. Kaygı, öznenin kendini oluştururken karşılaştığı belirsizlik, risk ve sorumluluk duygusu olarak ele alındığında, öznenin kendini özgürce seçmesini ve kendini etik bir biçimde yönetmesini mümkün kılabilmektedir. Öznenin çeşitli sebeplerle iktidar ve söylem etkisiyle sürekli hissetmek durumunda olduğu kaygı, öznenin kendini sürekli olarak sorgulamasını ve dönüştürmesini zorunlu hâle getirmektedir.

Sonuç

Düşünce anlayışlarını ele aldığımız her iki filozofun da sorgulama alanında öznenin ve dolayısıyla insanın önemli bir yeri söz konusudur. Her düşünür kendi düşünce sistematığı içinde aynı hususta farklı bakış açılarına sahip olabilir. Bu açıdan Sartre ve Foucault, özne, öteki ve kaygı kavramlarını farklı şekillerde ele almışlardır.

³⁹ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2019), 298-299.

Öncelikle Sartre, öznenin kendisi dışındaki öteki tarafından nesneleştirilmesi ve özgürlüğünün kısıtlanması durumunda ortaya çıkan bir duygu hâli olarak kaygıyı ele almaktadır. Bunun yanında Foucault ise, insanların çeşitli sebeplerle içinde yaşadığı sosyal sistemin bir ürünü olarak ortaya çıkan kaygılarını, öznenin özgürlüğü ve kendini oluşturması bağlamında işlevsel bir araç olabileceği noktasına dikkat çekmektedir.

Sartre'ye göre, özne, varoluşunu tamamen kendisi belirleyen veya belirleme gücüne, iradesine sahip olan özgür ve sorumlu bir varlık olarak ele alınmaktadır. Özne, sahip olduğu iradesi ve özgürlük kaygısı ile sürekli olarak birtakım seçimler yapmak durumundadır. Özne yapmış olduğu seçimleri ile kendi benliğini sürekli olarak seçer ve kendini yeniden yaratır. Böylece Sartre'ye göre özne, öteki ile karşılaştığında, ötekinin bakışı altında kendini bir nesne olarak görme durumuna düştüğünde ise özgürlüğünü kaybedebilir. İşte tamda bu durumda özne, ötekinin bakışından kaçmak için kaygı hissetmeye başlar ve öznenin özgürlüğünü koruma mücadelesi de bu noktada başlar.

Foucault'a göre, özne, tarihsel mirasında etkisiyle belli bir söylem, toplumsal pratikler veya her türden iktidar ilişkisi içinde konumlanan, konumlanmak zorunda olan ve bu unsurların etkisi altında kendini tanıyan, eylem ve davranışlarını yönlendiren bir varlık olarak görülmektedir. Özne, kendini oluşturma sürecinde söylem ve iktidarın kendisi için tanımladığı fakat çoğu zaman bu tanımlamaların gerçek anlamda farkında olmadığı özgürlüğünü kullanır ve bu özgürlükleri çerçevesinde bir takım sorumluluk alabilir. Özne, kendini oluşturma sürecinde söylemin ve iktidarın göçünü hissettiğinde bazı belirsizliklerin farkına varır ve birtakım riskler alması gerektiğini düşünür. Alınan riskler ve farkına varılan belirsizlikler özneyi sorumluluk duygusu ile karşılaştırır. Yaşanan belirsizlikler, alınan riskler ve hissedilen sorumluluklar karşısında özne, birtakım duygular hisseder ki bu duygulardan en etkin olanı da kaygıdır. Kaygı, olumlu bir unsur olarak öznenin kendini özgürce seçmesini ve kendini değişen söylem ve hissedilen iktidarın istediği biçimde yönlendirmesini mümkün hâle getirir. Böylece kaygı, öznenin kendini sürekli yenilemesini gerektirir.

Genel olarak Sartre ve Foucault, özne, öteki ve kaygı kavramlarını farklı perspektiflerden yorumlamışlardır. Sartre, kaygıyı öznenin özgürlüğünü tehdit eden bir durum olarak görürken, Foucault, kaygıyı öznenin özgürlüğünü kullanmasını sağlayan bir fırsat olarak görmektedir. Sartre, ötekiyi öznenin özgürlüğünü kısıtlayan bir güç olarak algılamak; Foucault, ötekiyi öznenin kendini tanımasını ve konumlandırmasını sağlayan bir referans olarak algılamaktadır.

Sartre, özneyi varoluşunu kendisi belirleyen bir varlık olarak tanımlarken, Foucault, özneyi belli bir tarihsel ve toplumsal bağlamda kendini oluşturan bir varlık olarak tanımlamaktadır. Böylece Sartre'ın öznesi içinde yaşadığı topluma dışsal bir nesne durumunda kendini konumlandırarak kendi varoluşunu biçimlendirirken, Foucault'un öznesi, içinde yaşadığı toplumun tarihsel ve diğer tüm koşullarının etkisi içinde ve uyum sağlama zorunluluğunu hissederek ve de söylem ve iktidarın farkındalığı ile varlığını tesis etmek suretiyle varoluşuna anlamlandırmaktadır.

KAYNAKÇA

- A. Kadir Çüçen. *Varoluş Filozofları*. Ankara: Asa Kitabevi. 2018.
- Ahmet Cevizci. *Büyük Felsefe Sözlüğü (Cilt I)*. İstanbul: Say Yayınları. 2020.
- Ahmet Cevizci. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları. 2011.
- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. çev. Saffet Babür. Ankara: Bilgesu Yayıncılık. 2007.
- Emmanuel Mounier. *Varoluş Felsefelerine Giriş*. çev. Serdar Rıfat Kırkoğlu. Ankara: Fol Yayınları. 2019.
- Friedrich Nietzsche. *Ahlakın Soykütüğü: Bir Polemik*. çev. Zeynep Alangoya. İstanbul: Kabalcı Yayınevi. 2011.
- Friedrich Nietzsche. *Böyle Söyledi Zerdüşt*. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2016.
- Hakan Gündoğdu. "Varoluşçu Felsefelerdeki Bazı Ortak Özellikler". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. VII, Sayı 1 (2007). 95-131.
- Jean Paul Sartre. *Bulantı*. Çev. Selahattin Hilav. İstanbul: Can Sanat Yayınları. 2020.
- Jean Paul Sartre. *Sanat, Felsefe ve Politika Üstüne Konuşmalar*. çev. Ferit Edgü. İstanbul: Çan Yayınları. 1968.
- Jean Paul Sartre. *Sözcükler*. çev. Selahattin Hilav. İstanbul: Can Yayınevleri. 2020.
- Jean Paul Sartre. *Tuhaf Savaşın Güncesi*. çev. Zühre İlkelen. İstanbul: İthaki Yayınları. 2006.
- Jean Paul Sartre. *Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*. çev. Turhan Ilgaz-Gaye Çankaya Eksen. İstanbul: İthaki Yayınları. 2018.
- Jean Paul Sartre. *Varoluşçuluk*. çev. Azim Bezirci. Ankara: Say Yayınları. 2009.
- Michel Foucault. *Bilginin Arkeolojisi*. çev. Veli Urhan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2019.
- Michel Foucault. *Cinselliğin Tarihi*. çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2020.
- Michel Foucault. *Eleştiri Nedir? Kendilik Kültürü*. çev. Murat Erşen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020)
- Michel Foucault. *Hapishanenin Doğuşu*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2019)
- Michel Foucault. *Kelimeler ve Şeyler İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi 2001)
- Michel Foucault. *Özne ve İktidar*. çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2019.
- Michel Foucault. *Öznenin Yorumbilgisi*. çev. Ferda Keskin. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 2019.
- Sarah Bakewell. *Varoluşçular Kahvesi*. çev. Emre Gözğü. İstanbul: Domingo. 2020.
- Selin Feldman. *Michel Foucault-21. Yüzyılın Ezber Bozan Düşünürü*. İstanbul: Karakarga Yayınları. 2021.
- Soren Kierkegaard. *Korku ve Titreme*. çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Araf Yayınları. 2015.
- Veli Urhan. "Michel Foucault'da Cinsellik, Hazlar ve Etik". *Cogito Düşünce Dergisi*. Sayı 70-71 (Yaz 2012). 290-314.
- Yelda Akıllıgöz. "Jean-Paul Sartre'da Kendinde-Varlık, Kendi-İçin-Varlık ve Hiçlik Kavramlarının Fenomenolojik Bağlamda İncelenmesi". *Academic Knowledge*. Cilt 5 Sayı 1 (2022). 91-100.

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

kalemname

Kırıkkale University The Journal of Faculty of Islamic Sciences